

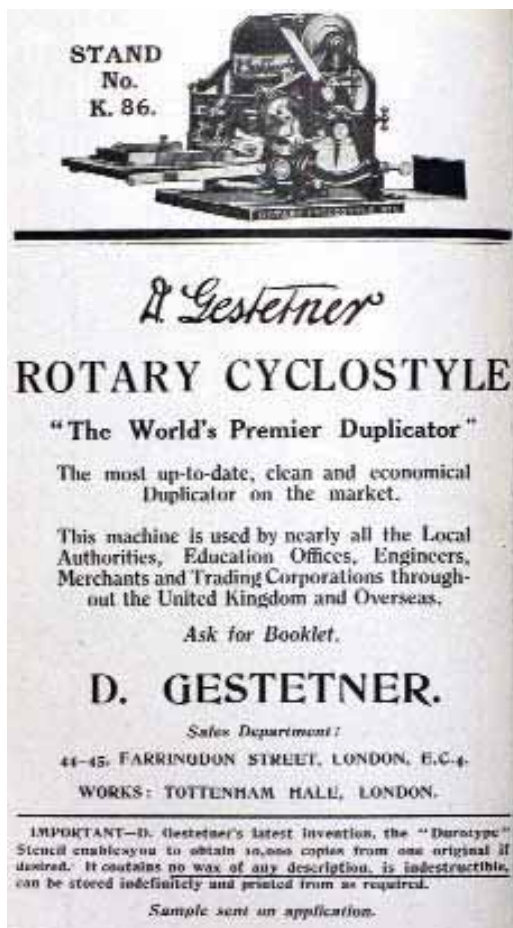
A Gestetner stencilgép története

Szili József

Ma már kevesen emlékeznek arra a korszakra, amikor még nem voltak számítógépek, nyomtatók és fénymásoló gépek. Az irodai sokszorosítás oroszlánrészét egy mára már feledésbe merült gép végezte, nevezetesen a stencilgép. Ezek a gépek az 1980-as évek elejéig meghatározó szerepet tölthettek be a legtöbb hivatalban, irodában. Megszokhattuk már, hogy a magyaroknak a legtöbb találmányhoz van valami közüük. A stencilgép esetében is ez a helyzet.

1854. március 20-án, Csornán született Gestetner Dávid. Elemi iskolái után nagybátyja üzletében dolgozott, mint hentesinas. Ez a munka azonban nem igazán kötötte le a jó műszaki érzékkel megáldott fiatalembert, így fiatalon, 17 éves korában elhagyta Magyarországot, és Bécsben, a tőzsdén kezdett dolgozni. Feladatai közé tartozott, hogy a tőzsdei nap végén kimutatásokat és szerződéseket másoljon. Ez egy nagyon időigényes és frusztráló feladat volt, hiszen minden példányt egyesével kellett megírni, majd összehasonlítani az eredeti példánnyal, hogy a szöveg teljesen azonos legyen. Ekkor kezdett el azon gondolkodni, hogy kell lennie egy jobb és gyorsabb módszernek a dokumentumok sokszorosítására. A jellemzően 50–100 példányban készülő szerződések, megállapodások, levelek nyomdai sokszorosítása igen költséges lett volna. Gestetner 1880-ban érkezik Londonba, itt kap szabadalmat első találmányára, a „kerek toll”-ra (cyclostyle pen).

Ez a toll egy olyan szerkezet, melynek a hegyén egy apró fogakkal ellátott kerék található. Írás közben a papírt a kis fogak perforálták, ezzel, mint egy nyomó formát létrehozva. Ez a toll volt az alapja következő találmányának, a sokszorosítógépnek (stencilgép). A perforált papírt eleinte egy faládba helyezte. Egy szöveten keresztül festékezve a perforált íven keresztülhatolt a festék, így a formára egy tiszta ívet helyezve,

STAND
No.
K. 86.

D. Gestetner

ROTARY CYCLOSTYLE

"The World's Premier Duplicator"

The most up-to-date, clean and economical
Duplicator on the market.

This machine is used by nearly all the Local
Authorities, Education Offices, Engineers,
Merchants and Trading Corporations through-
out the United Kingdom and Overseas.

Ask for Booklet.

D. GESTETNER.

Sales Department:
44-45, FARRINGTON STREET, LONDON, E.C.4.
WORKS: TOTTENHAM HALL, LONDON.

IMPORTANT—D. Gestetner's latest invention, the "Durotype"
Stencil enables you to obtain 10,000 copies from one original if
desired. It contains no wax of any description, is indestructible,
can be stored indefinitely and printed from as required.
Sample sent on application.

enyhe nyomás hatására megkapta a perforált ívvel azonos nyomatot. Ezt a fadobozt tekinthetjük az első stencilgépnek. A sokszorosítás azonban nem volt igazán tökéletes az akkoriban forgalmazott papírok minősége miatt. Gestetner rájött, hogy ehhez a technológiához leginkább a hosszúszálú rostokból készült, viasszal bevont, úgynevezett „kite” papír a legmegfelelőbb. Ezt a fajta papírt keleten sárkányok készítésére használták. Az ilyen típusú papírra készült for-

mákról már 1200 másolatot tudnak előállítani óránként, ahogy egy az 1890-es években megjelent hirdetésben olvashatjuk. A maximum példányszám akár a 10 000 darabot is elérhette egyetlen formáról. Mindezt bármiféle nyomdai előkészítés nélkül. Gestetner 1881-ben Londonban megalapítja a Ricoh Company Cyclograph céget. Találmányát folyamatosan tökéletesítve

1906-ban London északi részén, Tottenhamban megalapítja a stencilgépek, festékek, hengerek és a kerek toll gyártására szakosodott üzemét. A sokszorosító gép egyre sikeresebb lesz, a gyár gyors ütemben fejlődik. Hamarosan nemzetközi fiókhálózatot hoz létre gépeinek forgalmazására. Gestetner gépe ekkor már közel sem hasonlít egykori fadobozos elődjére. Két dobhengeren körbeforgó, alulról festékezett selyemanyagra kerül a stencilforma. A forma alatt a festékezést már oldaldörzsöléssel ellátott hengerek is segítik, így a stencilforma festékezése még egyenletesebb lesz. A gép egyik védjegye a forma befogására alkalmazott, apró fémtüskéből kialakított rögzítő rendszer. A tüskék az „A Gestetner” nevet formázzák. Értelemszerűen a stencilpapíron is ez a perforálás jelent meg, hogy a formát rögzíteni

lehesse a dobokra. Ez a rögzítési mód az utolsó stencilgépek gyártásáig megmaradt. A kézi hajtású gépbe félautomata ivadagoló szerkezet is kerül. Így egy rendkívül kompakt, gyors és jól használható sokszorosító gép jön létre. Az elektromosság és a villanymotorok megjelenésével a kézi meghajtású gép opcionálisan már elektromos meghajtással is megrendelhető lett. Keze-

léséhez nem volt szükség különösebb nyomdai előképzettségre, hiszen a formakészítéshez is elég volt akár egy írógép vagy kerek toll. Írógéppel úgy készültek a nyomóformák, hogy az írógépből eltávolították a festékszalagot. Így minden egyes leütésnél a leütött betű kistancolta a nyomóformát, amelyről ezután több száz nyomatot is elő lehetett állítani. Az 1930-as évekre a gyár területe eléri a 11 hektárt, fénykorában pedig 6000 embert is foglalkoztatott. Gestetner szabadalmával majdnem egy időben, Amerikában Edison is bejegyeztette az Autographic Nyomtatás szabadalmát. Ezt a találmányt továbbfejlesztve, 1887-ben Albert Blake Dick védjegyeztette le Roneograph gépét. A fő különbség a két gép között az, hogy a Roneograph egy hengert használt a forma festékezésére, Gestetner gépe ezzel szemben két dobot és festékező dörzshengereket is, így jobb festékezést elérve. A két gép működése első pillantásra nagyon hasonlított, ezért a két cég között a világháborúk közötti időben megállapodás jött létre. Ennek értelmében az AB Dick gépek forgalmazása kizárólag az USA-ban történt, míg a Ricoh Európában és a világ többi részén forgalmazta a gé-

peit. Volt olyan ország, ahol a Gestetner gépek piaci részesedése akár a 90%-ot is elérte.

1929-ben Gestetner felkéri Raymond Loewy formatervezőt, hogy tervezzen egy sokszorosítógépet a „szépség, funkció és egyszerűség” jegyében. Az ekkor 36 éves Loewy egy elegáns, fekete kagyló formájú gépet tervezett. Ez volt az első próbálkozás, hogy egy ipari gépet a formájával is vonzóbbá tegyenek. Ez annyira jól sikerült, hogy beindította a fiatal tervező karrierjét is, aki ezek után olyan tárgyakat, formákat tervezett, mint a híressé vált Coca-Cola-palack, Exxon- és Shell-logók, Lucky Strike, Frigidaire hűtőszekrények, Skylab űrállomás.

Az 1970-es években egyre erőteljesebben jelennek meg a piacon a fénymásoló gépek. 1973-ban kezdi forgalmazni a cég az első szeléndobos, hagyományos papírral működő fénymásoló gépet. Innentől számíthatjuk a stencilgépek fokozatos eltűnését. A cég méretére jellemző, hogy ebben az időszakban 52 leányvállalata volt világszerte, és 153 országban látta el a gépek forgalmazását és szervizelését. Mára a cég egy nagy cégcsoport (NRG) tagjaként működik tovább. Fő tevékenységük jelenleg a digitális irodai sokszorosítógépek és rendszerek forgalmazása.

A stencilgépeket végül is tekinthetjük az internet elődjének is. Hiszen kis méretüknél fogva és egyszerű kezelhetőségük miatt könnyen vál-

tak az átlagpolgár számára is elérhetővé. Ennél fogva pedig a drága és körülményes nyomdai előállítását megkerülve váltak terjeszthetővé az egyéni gondolatok. Ezt a mindenkori hatalom is felismerte, így például a kommunizmusban minden stencilgép szigorú nyilvántartásba volt véve, használatukat erősen szabályozták és csak a kijelölt emberek kezelhették, nehogy rendszerellenes rölapok, felforgató irományok készüljenek rajtuk. Ma már tudjuk, hogy ennek ellenére a legtöbb szamizdat kiadvány, rölap mégis ezeken a könnyen hordozható és elrejtendő gépeken készült. Ezért aztán a stencilgépek bőven kivették részüket a más politikai nézetek terjesztéséből is. A világ nyugati felén előszeretettel használták a művészek és képregényrajzolóok saját kis példányszámú munkáik készítésére. Az ilyen fanzineok és képregények ma a gyűjtők féltett kincsei közé tartoznak.

Gestetner Dávid tipikusan egy olyan magyar híresség, aki sokkal ismertebb nyugaton, mint egykori hazájában. A stencilgépeket ma gyűjtők vásárolják fel. Létezik egy nagy gyűjtemény Hollandiában. Itt szinte csak Gestetner-gépekkel foglalkoznak, ezeket gyűjtik és újítják fel szinte gyári állapotba. Talán egyszer megélhetjük, hogy lesz egy magyar nyomdamúzeum, ahol az egyik sarokban Gestetner Dávid képe alatt állhat majd az őáltala megalkotott stencilgép is.

Linkek:

- ♦ A holland gyűjtemény: <http://www.flickr.com/photos/westparkroad/page1/>
- ♦ youtube: <http://www.youtube.com/watch?v=JBUkgfL9MG4&feature=related>
<http://www.youtube.com/watch?v=E5klsvETCAs&feature=related>
<http://www.youtube.com/watch?v=o4aottQUGB8&feature=related>
- ♦ Egy film a Gestetner-gyárról 1927-ből (kb. 20 perc): <http://www.britishpathe.com/record.php?id=75166>